

TÜRKİYE-ORTA DOĞU İLİŞKİLERİ VE BAĞDAT PAKTI¹

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre TANSÜ

Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ytansu@gmail.com, Gaziantep-Türkiye

Gökhan ARSLAN



ÖZET

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte dünya siyasi konjonktürü tamamen değişerek ABD ve SSCB çevresinde iki kutuplu bir yapıya dönüşmüştür. Bu süreç ile birlikte Türkiye ile Arapların tehdit algılamaları tamamen değişmiştir. Türkiye'ye göre asıl tehdit güneye yayılmayı amaçlayan Sovyetler Birliği idi. Türkiye Araplarla aynı coğrafyanın paylaşılmasına rağmen Araplar kendine sınır komşusu olmayan Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak algılamamışlardır. Araplara göre asıl tehdit İsrail ve Batılı devletlerdir. Türkiye, Sovyet tehdidi karşısında her geçen gün yüzünü Batı ittifakına çevirirken, Araplara da sırtını dönmeye başlamıştır. Türkiye'nin dünya petrol rezervlerinin yarısından fazlasına sahip olan Orta Doğu bölgesine komşu olması, Türkiye'nin Batı Bloku ile daha sıcak ilişki kurabilecek laik bir yapıya sahip olması, Arap ülkelerini uzun yıllar yönetmesi, onlarla iç içe yaşamış olması ve İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olması sebebi ile 1950'li yıllardan sonra Türkiye Batı Blokunun Orta Doğu politikasında ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte Arap ülkelerinde oluşan Batı karşıtlığı her geçen gün Türkiye karşıtlığı olarak yansımaya başlamıştır. ABD ve İngiltere'nin desteği ile NATO'nun Orta Doğu uzantısı olacak siyasi-askeri bir pakt oluşturmak amacıyla Türkiye'nin önderliğinde 1955 yılında Bağdat Paketi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Orta Doğu, Batı Bloku ve Bağdat Paketi.

ABSTRACT

With the outbreak of the Second World War, the USSR has evolved into a bipolar structure around. Turkey and the Arab threat detection with this process are completely changed. The real threat was the Soviet Union aimed at spreading south by Turkey. Despite sharing the same geography with Turkey Arabian Arabs as threatening its neighbor the Soviet Union without borders. The real threat to Arabs is Israel and the Western states. Turkey, while turning his face every day in the face of the Soviet threat to Western alliance has begun to turn its back on the Arabs. Turkey, which has more than half of the world's oil reserves, is adjacent to the Middle East, Turkey's secular Western Bloc with a structure that is able to have more intimate relationships, Arab countries to manage for many years, began to emerge Turkey to the forefront of Middle East policy of the West Block after having lived intertwined with them and 1950s with because it is the first Muslim country to recognize Israel. Western opposition in this process consisting in Arab countries began to be reflected in contrast with each passing day Turkey. US and UK with the support of NATO's Middle East extension in order to create a political-military alliance will be in 1955 under the leadership of Turkey has attempted to establish the Baghdad Pact.

Keywords: Turkey, Middle East, Western Bloc and the Baghdad Pact.

1. GİRİŞ

Türkiye İkinci Dünya Savaşı öncesinde komşularıyla imzaladığı Balkan Antantı², Montrö Boğazlar Sözleşmesi³ ve Sadabat Paketi'nin⁴ yanı sıra 12 Mayıs 1939'da İngiltere ile bir deklarasyon yayınlayarak Almanya ve İtalya'nın saldırgan tutumlarına karşın, savaşın Akdeniz'e yayılması

¹ Bu çalışma "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Kriz Dönemlerinin Değerlendirilmesi (1915-1998)" adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

² Balkan Antantı için detaylıca bkz. ÖNAL, Buket, ULTAN, Mehlika Özlem, "Balkan Paketi (1934) ve Dışarıdaki Yansımaları", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa 2012, Yıl. 13, S. 22.

³ Montrö Boğazlar Sözleşmesi için detaylıca bkz. ÖZELLER, Meriç, *Boğazlar Meselesi, Lozan ve Montrö*, İstanbul, Aydınlık Yayınları, 1977.

⁴ PALABIYIK, Mustafa Serdar, "Sadabat Paketi (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme", *Orta Doğu Etütleri*, Temmuz 2010, C. 2, No 3, s. 147-179.

durumunda taraflar arasında karşılıklı yardım ve iş birliği konularında bir anlaşma imzalanmıştır. Fransa ile Hatay sorununun çözümü üzerine 23 Haziran 1939'da mahiyetleri aynı olan bir deklarasyon imzalanmıştır. Türkiye bu deklarasyonlarla yaklaşan savaş öncesinde dış politikasını belirlemiş, 19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında "Üçlü İttifak Anlaşması" ile anti revizyonist devletlerle iş birliği içerisinde olacağını ilan etmiştir.⁵ Benzer bir anlaşma yapmak için Moskova'ya giden Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Sovyetler Birliği'nin bu anlaşma teklifine boğazların ortak savunulması ve Montreux Anlaşması'nda değişik yapılması yönündeki teklifi nedeniyle anlaşma sağlanamamıştır⁶. Böylelikle Türkiye'nin Batı bloku içinde yer alacağı kesinleşmiş ve izlenmiş olan tarafsızlık politikası terk edilmiştir. 1939 Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı⁷ sonrasında Polonya'nın paylaşılması Türk dış politikasında yeni değişimleri de beraberinde getirmiş, Sovyetlerle olan yakın ilişkiler giderek kötüleşmiştir⁸. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Türkiye tarafsızlığını ilan etmiş, ancak hem Mihver Devletler hem de Müttefik Devletler her fırsatta Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için her fırsatı değerlendirmişlerdir. Almanya'nın Balkanları işgali tekrardan Türk-Sovyet yakınlaşmasını sağlamış ama Türkiye'nin Sovyet çekincesi savaş yılları boyunca devam ederek Müttefik Devletler yanında savaşa girmemiştir. Savaş dışında müttefik ülke konumunda kalarak hem Almanya ile saldırmazlık paktı imzalamış hem de Sovyet tehdidini bahane ederek Almanya ve İtalya'ya savaş ilan etmemiştir.

Türkiye, Müttefik Devletler tarafından her konferansta kendilerinin yanında savaşa girmesi konusunda baskıya maruz kalmıştır. Baskılar karşısında Türkiye, savaşa girmeyi kabul etmiştir; ancak Türk ordusunun modern silahlarla güçlendirilmesi gerektiğini belirterek zaman kazanmaya çalışmıştır. Türkiye, 23 Şubat 1945'te Mihver Devletlere resmen savaş ilan ederek savaşa katılmıştır⁹. Aynı dönemde Balkanlarda Sovyet tehlikesi baş göstermiş ve Sovyetler Türkiye'den toprak talep ederek 1925 yılında imzalanan Türk-Sovyet Anlaşması'nın artık geçersiz olduğunu bildirmişlerdir¹⁰. Sovyet Rusya'nın toprak talepleri karşısında ilk başta Batı blokundan beklediği desteği göremeyen Türkiye, 1946 Postdam Konferansı'ndan sonra ABD'nin ve İngiltere'nin desteğini almaya başlamıştır. 1946 yılı ABD'nin Sovyet Rusya'nın yayılmacı politikalarına karşı duruşunun başladığı yıldır. ABD Başkanı Truman, Sovyet Rusya tehdidi karşısında bir plan hazırlayarak Türkiye ve Yunanistan'ı askeri ve mali açıdan güçlendirmek için kongreye bir teklif sunmuştur. "Truman Doktrini" ve "Marshall Yardımı" adıyla anılan bu yardımlarla hem Batı Avrupa hem de Türkiye dâhil olmak üzere Güneydoğu Avrupa Sovyetler Birliği tehdidi karşısında güvene alınmış ve Sovyetlere gerekli mesajlar verilmiştir¹¹.

İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Birliği ilk iş olarak Doğu Avrupa ülkelerine, Balkanlara ve Türkiye'ye ideolojisini yaymak ve kendilerine bağlı uydu hükümetleri iktidara getirmeye çalışmıştır¹². Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidi, Türkiye'nin uluslararası politikada yalnız olduğu bir döneme rastlamıştır. İlk başta İngiltere'nin desteğine başvurulmuş, ancak beklenen sonuç alınamamıştır. Sovyetlerin Orta Doğu ülkeleri ile daha yakın iş birliği içerisine girmesi bölgedeki ABD çıkarlarını tehlikeye sokmuş ve ABD tutumunu Türkiye lehine değiştirerek Boğazlar üzerinde

⁵ ATABEY, Figen, "İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2014, C.7, S. 31, s. 296-304.

⁶ ERGÜÇ, Ayzen, *1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış Politikası Ekseninde Türk-Yunan İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s.7-11.

⁷ 1939 Alman-Rus Saldırmazlık Paktı İçin detaylıca bkz. ÖNCÜ, Ali Servet – EKİNCİ, Oğuzhan, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.2, Ağustos 2018, 241-263.

⁸ ARI, Ökkaş, *Türkiye'nin Ortadoğu Projesinin Doğuşu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2010, s. 55.

⁹ KURBAN, Vefa, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", *ÇTTAD-Journal Of Modern Turkish History Studies*, (2014-Bahar/Spring), S. 28, s. 228-229.

¹⁰ ERTEM, Barış, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", *The Journal of International Social Research*, Spring 2010, Volume 3/11; YILMAZ, Zeliha, *Siyasi Açından I. ve II. Menderes Hükümetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 74.

¹¹ Truman Doktrini ve Marshall Yardımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ERTEM, Barış, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", *Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 21, Balıkesir 2009, s. 377-397.

¹² ÇAĞRI, Erhan, "Avrupa'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1996, C.51, S. 1, s. 265.

Türk tezini desteklemeye başlamıştır. ABD'nin Türkiye'ye ilk ciddi desteği Amerikan donanmasının en büyük gemilerinden biri olan Missouri'nin İstanbul'a gelmesi olmuştur. Missouri, Türkiye'nin Washington'da vefat eden Büyükelçisi Münir Erteğüç'ün cenazesini getirmiş ve aynı zamanda Sovyet Rusya'ya Türkiye'nin yalnız olmadığını göstermiştir. Aynı zamanda bu Sovyetler Birliği'ne karşı yapılan bir gövde gösterisi niteliği taşımıştır¹³.

Türkiye, 1945-1946 yıllarında cereyan eden olaylar karşısında ABD'nin diplomatik desteğini elde ederek büyük bir başarı sağlamıştır. Ancak yaşanan olaylar Türkiye'nin kendi ayakları üzerinde durabilmesi ve Sovyet tehdidine karşı koyabilmesi için ABD'nin askeri ve ekonomik desteğine ihtiyacı olduğunu ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin büyük yara alması ve mali açıdan zayıflaması dünya siyasetindeki yerini ABD'ye bırakmasına neden olmuştur. Truman yönetimi, Sovyetler Birliği'ne karşı giriştiği çevreleme politikası ile Orta Doğu'da zayıflayan İngiliz yönetiminin yerini almak için harekete geçmiştir¹⁴.

2. TÜRKİYE-ORTA DOĞU İLİŞKİLERİ VE BAĞDAT PAKTI

Türkiye-Orta Doğu ilişkilerinin tarihsel gelişimine bakıldığında mandater devletlerin bölgede olmalarından dolayı gelişmemiştir. İtalya'nın yayılcı politikaları karşısında Türkiye, Irak, İran ve Afganistan'ın 1937 yılında imzalanmış olan Sadabat Pakti'nden başka göze çarpan önemli bir gelişme bulunmamaktadır. Mandater devletlerin Arap hükümetler üzerinde bıraktığı güvensizlik hissi bu devletlerin dış politikalarında ön yargılı davranmalarına ve Batıdan gelen her girişime sömürgecilik gözüyle bakmalarına sebep olmuştur. 1932 yılına kadar Irak'ı mandater devlet olarak yöneten İngiltere, ülkenin iç ve dış politikaları üzerinde 1960'lı yıllara kadar etkisini sürdürmüştür. İngiltere, Türkiye'nin Batı ile artan işbirliğine ılımlı yaklaşarak Irak-Türkiye ilişkilerini desteklemiştir. Türkiye, 1945-1947 yılları arasında Batı Bloku içerisine henüz girmediği dönemde Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik politikalar takip edilmiştir. 15 Eylül 1945'te Irak Kral Naibi Abdulilah'ın Türkiye ziyareti ile başlayan iki devlet arasındaki ilişkiler 1946'da imzalanan Dostluk Anlaşması ile ivme kazanmıştır. Türkiye, Irak'ın arabuluculuğu ile Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Ürdün Kralı Abdullah'ın Türkiye ziyareti ile Dostluk Anlaşmaları imzalanmış ve Türk-Arap ilişkilerini¹⁵ gelişmesi yönünde adımlar atılmıştır¹⁶.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'dan kaçan Yahudiler Filistin'e gelerek yerleşmiş ve 1947 yılında ABD'nin desteğini alarak İngiltere'ye Filistin topraklarında bağımsız bir Yahudi Devleti'nin kurulması için baskı yapmışlardır. İngiltere, ekonomik ve siyasi krizlerden dolayı konu ile ilgilenemeyerek BM'lere havale etmiştir. Türkiye, Arap ülkeleriyle olan ılımlı ilişkilerine BM'deki Filistin görüşmelerinde Arap ülkelerinin yanında yer alarak Arapların Filistin'e bağımsızlık verilmesi için sundukları karar teklifini desteklemiştir. ABD'nin desteğini alan Yahudi lobileri, BM'den Filistin topraklarında Yahudi devletlerinin kurulması yönünde bir kararın çıkarılmasını sağlamışlardır. BM'nin 30 Kasım 1947 Filistin taksim kararı ile Filistin'in Yahudi ve Araplar arasında bölünmesi resmen kabul edilmiştir. Arap Devletleri Filistin'in bölünmesine karşı çıkarken Türkiye Filistin konusun da taksime ret oyu vererek Arapları desteklemiştir. BM'nin vermiş olduğu taksim kararı Araplar üzerinde şok etkisi yaratmış, Arap Birliği¹⁷ 8-12 Aralık 1947'de Kahire'de toplanarak karara karşı çıkmıştır¹⁸.

İngiltere'nin 14 Mayıs 1948'de Filistin'de manda yönetimini tek taraflı olarak kaldırmasıyla birlikte aynı gün İsrail Devleti'nin kurulduğu ilan edilmiştir¹⁹. İsrail Devleti'nin kurulduğunun ilan

¹³ MÜTERCİMLER, Erol, ÖKE, Mim Kemal, *Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2004, s. 27.

¹⁴ AKBAŞ, Zafer, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi" *History Studies International Journal Of History*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, s. 2.

¹⁵ Geçmişten günümüze Türk-Arap İlişkileri Tarihi üzerine bkz. KOLOĞLU, Orhan, *Türk-Arap İlişkileri Tarihi*, İstanbul, Tarihçi Kitapevi, 2017.

¹⁶ ARI, Türkiye'nin Ortadoğu Projesi, s. 133.

¹⁷ Arap Birliği 22 Arap ülkesinin üye olduğu milletler arası bir örgüttür. Arap ülkeleri arasında ilk ittifak 1936'da Irak ve Suudi Arabistan arasında gerçekleşmiştir. 1944'te imzalanan İskenderiye Protokolü ile Arap Birliği'nin temeli atılmıştır. Arap Birliği; Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye devletleri tarafından 22 Mart 1945'te Kahire'de kurulmuştur. Merkezi Kahire'de olan Arap Birliği'nin bugün 22 üyesi mevcuttur. Örgüt, Arap ülkeleri arasında ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal ilişkileri düzenlemek ve geliştirmek amaçındadır.

¹⁸ ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, MKM Yayıncılık, V. Baskı, Bursa 2012, s. 276.

¹⁹ ÖZMEN, Süleyman, *Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İSRAIL*, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2002, s. 147-186.

edilmesinden birkaç saat sonra Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak kuvvetlerinin saldırıya geçmesi sonucu Arap-İsrail Savaşları başlamıştır. Batılı devletlerin askeri desteğini alan İsrail kısa sürede Arap kuvvetlerini püskürterek BM’de kendisine verilen %55’lik Filistin’deki toprağını %78’e çıkarmıştır²⁰.

Sovyetler Birliği’nin BM’deki Filistin’in taksimi oylaması sırasında ABD ile birlikte olumlu oy kullandığı görülmüştür. ABD Yahudileri desteklediği için taksimi savunmuştur. Fakat Sovyetler Birliği’nde Yahudi aleyhtarlığının olduğu ve Stalin’in Yahudi düşmanlığında eski Rus geleneğini sürdürdüğü de görülmüştür. Mamafih, Sovyetler Birliği’nin Orta Doğu’daki ihtirasları için İngiltere’nin bölgeden çıkarılması ve bölgenin siyasi olarak parçalı olması gerekli görüldüğünden ilk defa ABD ile aynı görüşü desteklemiştir²¹. Türkiye, Sovyetler Birliği’nin İsrail’i desteklemesine kuşkuyla yaklaşmış, İsrail’in hangi blok içerisinde yer alacağı ve Orta Doğu’da bir Sovyet uydu devleti olup olmayacağı konusunda derin şüpheler yaşamıştır. Türkiye, Sovyetlerin İsrail üzerinden Orta Doğu planları yaptığını düşünerek ilk başta Arapları desteklemiştir. Ancak ABD ile İsrail’in yakın ilişkiler içerisinde olması ve Türkiye’nin Batı Bloku endeksli dış politikası sonucunda Türkiye tarafından 28 Mart 1949’de İsrail Devleti resmen tanınmıştır²². Türkiye’nin, Filistin konusunda fikir değiştirerek İsrail’i tanınması Batı ile kurduğu ilişkilerinin kaçınılmaz bir sonucu olmuştur. Türkiye, 1949 yılında İsrail’i tanınmasının yanında İsrail ile ticari bir anlaşma imzalaması Türk-Arap ilişkilerini kökten sarsılmasına neden olmuştur²³.

Türkiye’nin dünya petrol rezervlerinin yarısından fazlasına sahip olan Orta Doğu bölgesine komşu olması, Türkiye’nin Batı Bloku ile daha sıcak ilişki kurabilecek laik bir yapıya sahip olması, Arap ülkelerini uzun yıllar yönetmesi, onlarla iç içe yaşamış olması ve İsrail’i tanıyan ilk Müslüman ülke olması sebebi ile 1950’li yıllardan sonra Türkiye Batı Blokunun Orta Doğu politikasında ön plana çıkmıştır²⁴. Aynı zamanda bu dönem Batı’nın Orta Doğu’da Sovyet etkisini engellemeye başladığı aktif döneminde başlangıcı olmuştur²⁵.

NATO’nun kurucu ülkelerinden olan İngiltere, ilk başta Türkiye’nin NATO üyeliğine sıcak bakmayarak Orta Doğu’yu kontrol edebilecek “Akdeniz Paketi” ya da “Orta Doğu Komutanlığı”²⁶ kurularak Türkiye’nin buraya üye yapılmasını istemiştir²⁷. İngiltere’nin Irak ve Mısır’da yer alan üslerinin güvenliğinin sağlanması açısından Orta Doğu’da halen menfaati bulunmaktadır.

İngiltere, bir taraftan NATO’nun sorumluluk sahasının genişlemesine karşı çıkmış diğer taraftan bölgede kendi kontrolünde kurulacak “Orta Doğu Komutanlığı” ile egemenlik sahasına diğer devletlerin erişmesine izin vermemeyi düşünmüştür. İngiltere, Türkiye’nin stratejik konumundan dolayı Orta Doğu Komutanlığı’nın içerisinde yer almasını gerekli görmüş²⁸ ancak Türkiye’yi Orta Doğu’daki çıkarları doğrultusunda kullanmak istediğinden NATO’ya girmesini de istememiştir. Eğer Türkiye NATO’ya girerse Orta Doğu’da kurulacak bir pakta ilgi azalacak ve bu durum İngiliz politikasını olumsuz etkileyecektir. İngiltere’nin Orta Doğu planlarında Türkiye’ye Orta Doğu’nun savunulması ve kendileri ile koordinasyon içerisinde hareket etmesini öngörmüştür²⁹. Ancak Sovyet tehdidi karşısında savunmasını güçlendirmek isteyen Adnan Menderes her seferinde NATO’ya üyeliğini tekrarlamıştır.

²⁰ İsrail’in kurulması ve ilk Arap-İsrail Savaşı için bkz. <http://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/212938/israilin-kurulusu-ve-arap-israil-savaslari> (05.01.2018)

²¹ Filistin’in taksim edilmesinde Sovyetler Birliği etkisi için bkz. <http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2017/04/F%C4%B0L%C4%B0ST%C4%B0N-SORUNUyeni.pdf> (05.01.2018).

²² ŞENEL, Burak, “İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Türkiye’nin İsrail’i Tanıma Süreci”, *Akademik Ortadoğu*, 2014. C. 9, Sayı 1., s. 172.

²³ GÖKTEPE, Cihat, SEYDİ, Süleyman, “Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası”, *Bilig Dergisi*, Kış 2015, s. 210-211.

²⁴ ALBAYRAK, Mustafa, “Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikası”, Ed. Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı, Hüseyin Üretken, Gülay Gündeay, *Türk Tarihinde Adnan Menderes Sempozyumu*, C. II, Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, 2012, s. 592-593.

²⁵ AYRANCI, Zişan Şirin, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006, s. 68.

²⁶ GERGER, Haluk, *ABD, Orta Doğu, Türkiye*, İstanbul, Yordam Kitap, 2012, s. 58-66.

²⁷ ARI, Türkiye’nin Ortadoğu Projesi, s. 120.

²⁸ KÜÇÜKVATAN, Mahir, *1957 Türkiye-Suriye Bulanımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2011, s. 50.

²⁹ MÜTERCİMLER-ÖKE, *Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, s. 145.

İngiltere ve ABD'nin Orta Doğu planlarına karşın Araplar kendilerine komşu olmayan Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak algılamamışlardır. Araplara göre asıl tehdit İsrail ve Batılı devletlerdir. Türkiye, Sovyet tehdidi karşısında her geçen gün yüzünü Batı ittifakına çevirirken, Araplara da sırtını dönmeye başlamıştır. Arap ülkelerinde oluşan Batı karşıtlığı her geçen gün Türkiye karşıtlığı olarak yansımaya başlamıştır. Türkiye'nin Truman Doktrini kabulü ile birlikte, Arap ülkelerine karşı Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren benimsemiş olduğu tarafsızlık politikasının yerini *Batı taraflılık* politikasına bıraktığı bir dönemin başlangıcı olarak yorumlanmıştır³⁰.

Dönemin Başbakanı Adnan Menderes, NATO'ya girdikten sonraki süreçte Orta Doğu'da aktif politika izlemeye başlayarak İngilizlerin Orta Doğu'da kurmayı istediği Orta Doğu Komutanlığı'nı gerçekleştirmek ve Arap Devletlerini bu pakta katılmaya ikna etmek üzere harekete geçmiştir³¹. Ancak mevcut konjonktüre baktığımızda Türkiye'nin Arap ülkeleri üzerinde ciddi bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Türk-Arap ilişkileri üzerindeki olumsuzlukları sadece Türkiye'nin İsrail'i tanınması ile alakalı değildir. Mısır ve Suriye gibi devletlerin İngiliz emperyalizminin bölgedeki temsilcileri olarak gördükleri Kral Faruk ve Kral Faysal hanedanlarına karşı tepkileri vardır. Batı karşıtı bu tepkiler, İngilizlerle birlikte hareket eden Türkiye'nin Orta Doğu'ya girmesini zorlaştırmıştır³².

Türkiye, Orta Doğu'ya yönelik aktif politika önceliğini ilk olarak Mısır'a vermiştir. 1952 yılında Mısır'da gerçekleşen Hür Subaylar darbesi³³ Türkiye ve ABD tarafından desteklenmiştir. Türkiye, Mısır'da uygun siyasi ortamın doğmasıyla Dostluk ve Ticaret Anlaşması yapmayı planlamıştır. Ancak Mısır, Türkiye'nin bu isteğine pek sıcak bakmamış ve yeni Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın Arap milliyetçiliği politikası ve tüm Arap devletlerini bir çatı altında toplama düşüncesi Türk-Arap ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Türkiye bunun üzerine yönünü diğer Arap ülkelerine çevirmiştir³⁴.

2.1. Bağdat Paktı

Değişen dünya konjonktürü ile birlikte Türkiye ile Arapların tehdit algılamaları tamamen değişmiştir. Türkiye'ye göre asıl tehdit güneye yayılmayı amaçlayan Sovyetler Birliği idi. Araplarla aynı coğrafyanın paylaşılmasına rağmen Araplar kendine sınır komşusu olmayan Sovyetlere karşı aynı kaygıları paylaşmamışlardır. Diğer taraftan ABD, Orta Doğu'daki İngiliz etkisini devralarak Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'nin öncülüğünde NATO'nun Orta Doğu uzantısı olacak siyasi-askeri bir pakt oluşturmak istemiştir. Orta Doğu oluşturulacak yeni paktın öncüsü ABD Dışişleri Bakanı Jonh Foster Dulles 1953 ilkbaharında Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretinde Sovyetlerin bölgedeki petrol kaynaklarından Batılıları mahrum bırakmak isteyeceğini, Arapların Sovyetlerden gelebilecek bir tehdidin farkında olmadıklarını ve Araplarla birlikte Orta Doğu'nun savunulmasının mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca kurulacak bir savunma sisteminin kilit taşının Türkiye olması gerektiği belirtilip Arapların küstürülmemesi gerektiği ifade edilmiştir³⁵. ABD'ye göre Sovyetler Birliği'nin doğrudan tehdidi altında olmayan Arap devletlerinden ziyade Sovyetler Birliği ile sınırdaş olan devletler (Türkiye, Pakistan, İran, Irak ve Suriye) tarafından kurulacak bir savunma teşkilatına destek verilmelidir. ABD, oluşturmak istediği savunma sisteminin ilk adımı olarak 28 Aralık 1953'te Pakistan ile teknik ve ekonomik yardım anlaşması imzalayarak Batı Blokunun içerisine dâhil olmasını sağlamıştır. Türkiye yeni bir savunma teşkilatının oluşturulması bağlamında Mısır ile ortak bir anlaşma zemini bulunmamasından dolayı Amerika'nın tavsiyeleri ile birlikte yeni kurulmuş olan Pakistan İslam

³⁰ ARI, Türkiye'nin Ortadoğu Projesi, s. 93.

³¹ IRMAK, Özge, *Adnan Menderes'in Yurt Dışı Gezileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 30-32.

³² GÖKTEPE, SEYDİ, "Soğuk Savaş Başlangıcında...", s. 211.

³³ 1952 yılında Cemal Abdül Nasır öncülüğünde kurulmuş olan Hür Subaylar Hareketi'nin mevcut hükümeti kan dökmeden gerçekleştirdiği askeri darbedir. Darbenin ardından Kral Faruk tahtan çekilmeye zorlanarak yerine 6 aylık oğlu Fuad geçirilmiştir. Mısır'da 1953 yılında monarşi kaldırılarak cumhuriyet ilan edilmiştir.

³⁴ ARI, Türkiye'nin Ortadoğu Projesi, s. 129-131.

³⁵ BOSTANCI, Mustafa, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı", *Akademik Bakış*, C. 7, S.13, Kış 2013, s.172-173.

Cumhuriyeti³⁶ ile görüşmelere başlanmıştır. İki ülke halkları arasında tarihten gelen dostluk bağları ile birlikte 18-19 Şubat 1954'te siyasal, ekonomik ve kültürel sahalarda yapılacak anlaşmalar için ön protokol imzalamıştır. 2 Nisan 1954'te "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" ile yeni bir paktın temelleri atılmıştır³⁷. Bu anlaşma, ABD'nin Orta Doğu'da tasarladığı savunma paktının çekirdeğini teşkil ederek Arap devletlerinin de katılmaları için alt yapı olarak görülmüştür.

Bu anlaşma bağımsızlığını yeni kazanmış Mısır ve Suriye gibi milliyetçi çizgideki Arap devletleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Çünkü bu Arap devletleri, Batılı devletlerin etkili olduğu ve onların yönlendirdiği her ittifaka karşı bir tutum sergilemişler, bu ittifak içerisine giren komşu ülkelere de cephe almışlardır³⁸. Mısır'ın uyguladığı milliyetçi politikalar ve sergilediği Batı karşıtı tutum ile Arap ülkeleri içerisinde lider konuma gelmiştir. Diğer taraftan Irak, İngiltere'nin desteğini alarak Arap ülkeleri içerisinde Mısır'ın en güçlü rakibi olarak ortaya çıkmıştır.

ABD'nin teşvik ile Başbakan Adnan Menderes, Pakistan ile imzaladığı Dostluk Anlaşması'nı genişleterek bütün Orta Doğu ülkelerini de içerisine almayı amaçlamıştır. Çünkü Orta Doğu'da Arap ülkelerinin dâhil olmadığı bir savunma teşkilatının başarılı olabilmesi mümkün görülmemiştir. Bunun için Başbakan Adnan Menderes, 1955 yılının başında bir Orta Doğu (Irak, Suriye ve Lübnan) gezisine çıkmıştır. İlk olarak Arap devletleri arasında Batı ve Türkiye ile yakın ilişkileri olan Irak'a yapılan ziyaret İngiltere'nin desteği ile olumlu geçmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda 12 Ocak 1955'te Türk-Irak ortak deklarasyonu yayınlanarak Orta Doğu'nun güvenliği için Türkiye ve Irak arasında bir savunma anlaşması yapılmasına karar verilmiştir. Adnan Menderes, Türk-Irak Paktı'nın tüm Arap devletlerine açık olduğunu göstermek ve Arap devletlerini davet etmek için 14 Şubat 1955'te Suriye'ye geçmiştir. Menderes Şam'da çok sıcak karşılanmamış, aleyhinde gösteriler yapılarak ülkeden gitmesi istenmiştir. Şam'da alınan sıkı güvenlik tedbirleri sonunda Başbakanı Faris el Khoury ile gerçekleştirdiği görüşmelerde, Türk-Irak Paktı'na Suriye'nin de katılmasını talep etmiştir. Fakat Suriye'de milliyetçi ve Sosyalist eğilimlerin baş göstermesi ve Türkiye'nin Batı bloku içerisinde yer almasından dolayı bu talep olumlu karşılanmamıştır³⁹. Akabinde Lübnan'a geçen Menderes burada yaptığı görüşmelerde olumlu netice alamamıştır⁴⁰.

Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955'te bir araya gelerek Bağdat Paktı olarak anılan Türk-Irak Anlaşmasını resmen imzalamış ve böylece Bağdat Paktı⁴¹ kurulmuştur⁴². Yeni kurulan bu pakta 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım'da İran katılmıştır. Paktın kuruluş amaçları arasında Orta Doğu bölgesinde barışı ve güvenliği tesis etmek, üye ülkeler arasında iş birliği geliştirmek, üye ülkeleri yıkıcı ve bölücü faaliyetlere karşı koruma ve ekonomik iş birliği sağlamaktır⁴³.

2.2. Bağdat Paktına Arap Devletlerinin Tutumu

Bağdat Paktı Orta Doğu'da beklenenin tam aksi bir etki yaratmış ve Irak dışında hiçbir Arap devleti katılmamıştır. Türkiye öncülük ettiği pakta Arap Devletlerinin katılımını sağlamak için Orta Doğu'da diplomatik atak başlatmıştır. Ancak paktın imzalanmasından sonraki süreçte en sert muhalefet Mısır'dan gelmiştir. Mısır Ulusal Güvenlik Başkanı Salah Selem'in Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve Lübnan'ı ziyareti sonrasında söz konusu ülkeler ile ortak bir deklarasyon yayınlayarak Bağdat Paktına katılmayacaklarını, Arap devletleri arasında askeri ve siyasi işbirliğini amaçlayan yeni bir

³⁶ Resmi adı Pakistan İslam Cumhuriyeti'dir. 1947 yılında İngiliz sömürgesindeki Hindistan'dan kanlı bir mücadele sonrasında ayrılarak 14 Ağustos 1947'de kurulmuştur. Pakistan bağımsızlık mücadelesinin önderi, aynı zamanda kurucusu ve ilk devlet başkanı Muhammed Ali Cinnah'tır.

³⁷ ALBAYRAK, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004, s. 476.

³⁸ ÖZKAYA DUMAN, Olcay, BİRSEL, Hakan, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Gelişmeler", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 2012, S. 1, ss. 299-318, s. 313.

³⁹ IRMAK, Özge, *Adnan Menderes'in Yurt Dışı Gezileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 141-150.

⁴⁰ Albayrak, Mustafa, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları (1920-1960)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.2, Elazığ 2005, s. 26.

⁴¹ YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, "Bağdat Paktı", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 6, 2011, s. 85-100.

⁴² TUNA, Taşkın, *Adnan Menderes'in Günlüğü*, İstanbul, Şule Yayınları, 7. Baskı, 2016, s. 185.

⁴³ ÖZKAYA DUMAN, BİRSEL, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası", s. 313.

organizasyon oluşturacaklarını ve kurulacak bu organizasyona Irak'ı kesinlikle almayacaklarını belirtmişlerdir⁴⁴.

Suudi Arabistan'ın pakta karşı olmasında, Mısır ve Suriye'deki gibi radikal milliyetçilik etkili olmamakla birlikte, Irak'taki Haşimi aleyhtarlığı Mısır ile birlikte ortak hareket etmesini sağlamıştır. Suudi Arabistan Kralı İbn-i Suud, Irak'ın İngilizlerin yardımı ile Irak'ın yayılmacı bir politika izleyeceği ve Hicaz'ı ele geçirebileceğinden endişelenerek paktın karşısında yer alarak Mısır'ı destelemiştir. Lübnan pakta girmeyi istemekle birlikte Suriye ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerinden ötürü tereddütte kalmıştır. Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chomoun'un 1955 Nisanındaki Ankara ziyaretinde Türkiye ile Suriye arasındaki ara buluculuğu sonuçsuz kalmış ve Lübnan, Suriye'nin olmadığı bir pakta katılmak istememiştir. Ürdün Kralı Hüseyin, pakta üye olmak istemiş; ancak ülkede başlayan muhalefet ortamı pakta katılımı mümkün kılmamıştır. Diğer taraftan Mısır ve Suriye 20 Ekim 1955'te Şam'da askeri bir pakt imzalayarak ortak savunma kumandanlığı kurulmuştur. Suudiler de Mısır ile 27 Ekim 1955'te bir savunma anlaşması imzalayarak hem Irak'ı Orta Doğu'da izole etmeyi hem de Suriye ve Ürdün'ü kendi taraflarına çekerek yeni bir blok oluşmasını sağlamışlardır⁴⁵.

Türkiye, 1950'li yıllar boyunca Batı ittifakı içinde yer almaya çalıştığı için Arap dünyası tarafından ters bir şekilde eleştirilmiştir. Türkiye,1954'te başlayan Cezayir'in bağımsızlık savaşı boyunca Batılı devletlere yakın bir politika izlemiş ve 13 Şubat 1957 BM genel oturumunda Cezayir'in bağımsızlığı⁴⁶ görüşülürken olumsuz oy kullanarak Arap karşıtı bir pozisyona gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin "emperyalizmin Orta Doğu'daki temsilcisi" olarak algılanarak Arap dünyasında büyük bir rahatsızlığa neden olmuştur. Orta Doğu'da yaşanmaya başlanan Arap-İsrail çatışması, Batılı devletlerin müdahaleleri ve otoriter yönetim şekline sahip Arap liderlerin manda döneminden kalma kleptokratik⁴⁷ hâkimiyet şekilleri Arap halkınca Batı endeksli oluşumlara sömürü gözüyle bakılmasına neden olmuştur⁴⁸. Özellikle yönetiminde sol-Marksist grupların yer aldığı Suriye'de büyük bir rahatsızlık yaratarak Suriye'yi Batı ile ipleri koparma noktasına getirmiştir. ABD'nin Türkiye destekli Orta Doğu'da pakt kurma girişimleri ve dayatma yapılarak Suriye gibi Arap ülkelerini pakta alınmaya çalışılması Türkiye-Suriye ilişkilerini kökünden sarsmıştır.

3. SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrası değişen dünya siyasi konjonktürü ile birlikte Türkiye ile Arapların tehdit algılamaları tamamen değişmiştir. Türkiye'ye göre asıl tehdit güneye yayılmayı amaçlayan Sovyetler Birliği'dir. Ancak Araplarla aynı coğrafyanın paylaşılmasına rağmen Araplar kendine sınır komşusu olmayan Sovyetlere karşı aynı kaygıları paylaşmamışlar ve asıl tehdit olarak İsrail ve Batılı devletleri görmüşlerdir. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin tehditleri ve Orta Doğu'ya yayılma girişimleri karşısında her geçen gün yüzünü Batı ittifakına çevirirken, Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmaya çalışan Suriye ve Mısır ile de "Bölgesel Soğuk Savaş" dönemine girmiştir.

ABD İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin Orta Doğu'daki yerini devralarak Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye öncülüğünde NATO'nun Orta Doğu'da bir uzantısı olacak siyasi-askeri bir pakt oluşturmak istemiştir. ABD Dışişleri Bakanı Jonh Foster Dulles'in 1953 ilkbaharında Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye'yi ziyaret bunun en açık göstergesi olmuştur. Dulles, Sovyetlerin bölgedeki petrol kaynaklarından Batılıları mahrum bırakmak isteyeceğini, Arapların Sovyetlerden gelebilecek bir tehdidin farkında olmadıklarını ve Araplarla birlikte Orta Doğu'nun savunulmasının mümkün olmayacağı ile ilgili görüşleri Bağdat Pakti'nin temeli oluşturur. ABD'ye göre Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulacak pakt Sovyetler Birliği'nin doğrudan tehdidi altında olmayan Arap devletlerinden ziyade Sovyetler Birliği ile sınırdaş olan devletler -Türkiye, Pakistan, İran, Irak ve

⁴⁴ KÜÇÜKVATAN, Mahir, "Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı", *ÇTTAD*, 2011/Güz, X/23, s. 78.

⁴⁵ BOSTANCI, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Pakti", s. 177-178.

⁴⁶ Cezayir'in bağımsızlığı için detaylıca bkz. ROBERTS, Hugh, Savaş Meydanı Cezayir 188-2002: Çökmüş Bir Rejime Dair İncelemeler, Çev. Zehra Savan, İstanbul, Kapı Yayınları, 2006.

⁴⁷ Hükümetin gücünü kullanarak toplum kaynaklarını kendi lehlerinde kullanan yönetim biçimi.

⁴⁸ HALLIDAY, Fred, *Orta Doğu Hakkında 100 Mit*, Çev. Can Cemgil, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 49.

Suriye- tarafından kurulmalıdır. Bu bağlamda 1954 yılında Pakistan ile yapılan “Dostluk ve İşbirliği Anlaşması” ile “Bağdat Paketi”nin temeli atılmış, Ocak 1955 yılında Türk-Irak ortak deklarasyonu yayınlanarak Orta Doğu’nun güvenliği için Türkiye ve Irak arasında Bağdat Paketi resmen kurulmuştur. Yeni kurulan bu pakta 4 Nisan 1955’te İngiltere, 23 Eylül 1955’te Pakistan ve 3 Kasım’da İran katılmıştır.

Bağdat Paketi, Orta Doğu’da beklenenin tam aksi bir etki yaratmış ve Irak dışında hiçbir Arap devleti katılmamıştır. Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve Lübnan gibi Arap Devletleri ortak bir deklarasyon yayınlayarak Bağdat Paketi’na katılmayacaklarını ilan etmişlerdir. Ayrıca kendi aralarında askeri ve siyasi işbirliğini amaçlayan yeni bir organizasyon kuracaklarını ilan ederek Irak’ı kesinlikle almayacaklarını belirtmişlerdir. Türkiye’nin NATO’ya girmesi ve ABD’nin desteği ile Bağdat Paketi’na öncülük etmesi Arap devletlerince “emperyalizmin Orta Doğu’daki temsilcisi” olarak algılanmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye’nin Suriye’ye Bağdat Paketi’nı dayatması iki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiş ve 1957 Krizi’nin kapısı aralanmıştır.

KAYNAKÇA

AKBAŞ, Zafer, “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi” History Studies International Journal Of History, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011.

ALBAYRAK, Mustafa, “Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikası”, Ed. Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı, Hüseyin Üretken, Gülay Gündeay, Türk Tarihinde Adnan Menderes Sempozyumu, C. II, Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, 2012.

ALBAYRAK, Mustafa, “Türkiye’nin Orta Doğu Politikaları (1920-1960)”, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C. 3, S.2, Elazığ 2005, s. 26.

ALBAYRAK, Mustafa, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004.

ARI, Ökkaş, Türkiye’nin Ortadoğu Projesinin Doğuşu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2010.

ARI, Tayyar, Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, MKM Yayıncılık, V. Baskı, Bursa 2012.

ATABEY, Figen, “İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.7, S. 31, ss. 296-304, 2014,

AYRANCI, Zişan Şirin, Türkiye-Suriye İlişkileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006.

BOSTANCI, Mustafa, “Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paketi”, Akademik Bakış, C. 7, S.13, Kış 2013.

ÇAĞRI, Erhan, “Avrupa’nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 51, S. 1, 1996.

ERGÜÇ, Ayzan, 1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış Politikası Ekseninde Türk-Yunan İlişkileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

ERTEM, Barış, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, The Journal of International Social Research, Volume3/11, Spring 2010.

ERTEM, Barış, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 12, S. 21, ss. 377-397, Balıkesir 2009.

Filistin'in taksim edilmesinde Sovyetler Birliği etkisi için bkz. <http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2017/04/F%C4%B0L%C4%B0ST%C4%B0N-SORUNUyeni.pdf> (05.01.2018).

GERGER, Haluk, ABD, Orta Doğu, Türkiye, İstanbul, Yordam Kitap, 2012.

GÖKTEPE, Cihat, SEYDİ, Süleyman, “Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası”, Bilig Dergisi, Kış 2015.

HALLIDAY, Fred, Ortadoğu Hakkında 100 Mit, Çev. Can Cemgil, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

HUGH, Roberst, Savaş Meydanı Cezayir 1988-2002: Çökmüş Bir Rejime Dair İncelemeler, Çev. Zehra Savan, İstanbul, Kapı Yayınları, 2006.

IRMAK, Özge, Adnan Menderes'in Yurt Dışı Gezileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2009.

IRMAK, Özge, Adnan Menderes'in Yurt Dışı Gezileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2009.

İsrail'in kurulması ve ilk Arap-İsrail Savaşı için bkz. <http://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/212938/israilin-kurulusu-ve-arap-israil-savaslari> (05.01.2018)

KOLOĞLU, Orhan, Türk-Arap İlişkileri Tarihi, İstanbul, Tarihçi Kitapevi, 2017.

KURBAN, Vefa, “1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, ÇTTAD-Journal Of Modern Turkish History Studies, S. 28, Bahar/Spring 2014.

KÜÇÜKVATAN, Mahir, “Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı”, ÇTTAD, 2011/Güz, X/23.

KÜÇÜKVATAN, Mahir, 1957 Türkiye-Suriye Bulanımı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2011.

MÜTERCİMLER, Erol, ÖKE, Mim Kemal, Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2004.

ÖNAL, Buket, ULTAN, Mehlika Özlem, “Balkan Paktı (1934) ve Dışarıdaki Yansımaları”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl. 13, S. 22, Bursa 2012,

ÖNCÜ, Ali Servet – EKİNCİ, Oğuzhan, “İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 2, ss. 241-263, Ağustos 2018.

ÖZELLER, Meriç, Boğazlar Meselesi, Lozan ve Montrö, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1977.

ÖZKAYA DUMAN, Olcay, BİRSEL, Hakan, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Gelişmeler”, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi, 2012, S. 1, ss. 299-318.

ÖZMEN, Süleyman, Ortadoğu'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İSRAİL, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2002.

PALABIYIK, Mustafa Serdar, “Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme”, Ortadoğu Etütleri, C. 2, No 3, s. 147-179, Temmuz 2010,

ŞENEL, Burak, “İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci”, Akademik Ortadoğu, 2014. C. 9, Sayı 1.

TUNA, Taşkın, Adnan Menderes'in Günlüğü, İstanbul, Şule Yayınları, 7. Baskı, 2016.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “Bağdat Paktı”, Tarih Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 6, 2011, ss. 85-100.

YILMAZ, Zeliha, Siyasi Açidan I. ve II. Menderes Hükümetleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.